

10. Ismeretlen személy tájékoztatója Észak-Erdély politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről. (Részlet.) Kolozsvár, 1945. február eleje.

Már az orosz hadsereg bevonulása előtt Erdély addigi vezetői közül többen megtették azokat a lépéseket, melyekkel a pusztulásba vezető német szövetség felbontására törekedtek és követelték a háború mielőbbi beszüntetését Magyarország és különösen az erdélyi csapatok részéről. Az *Erdélyi Magyar Tanács* olyan politikai tömörülés kezdetét jelentette, amely legalkalmasabb lett volna arra, hogy egy erdélyi önálló, magyar demokratikus, a különböző társadalmi rétegek politikai szövetségén alapuló népszövetség alapjául szolgálhatott volna.

Az Erdélyi Magyar Tanács, melynek titkos üléseire a román egyházak és általában a demokratikus román vezetők is meg voltak híva, mintegy jelképezve, hogy Erdély sorsát csak a román és magyar nép közösen határozhatja meg, illegális szervezkedés volt a német megszállás utolsó korszakában. Gyakorlati politikai eredményt így is felmutatott azáltal, hogy 1944. szeptember 9-én memorandumot intézett az ország vezetőjéhez és kormányához, felszólítva azt a háború azonnali abbahagyására és a Szövetséges hatalmakkal szembeni ellenségeskedések azonnali beszüntetésére. Kifejezve azt is, hogy Erdély nem kívánja kockára tenni jövőjét egy ilyen esztelen kaland következtében. Az erdélyi nép ezen lépéséről a Szövetséges Hatalmaknak is tudomásuk van, amint azt egy moszkvai kiküldött Kolozsvár felszabadítása után nem sokkal, egy értekezleten megemlíttette. A tanács akadályozta meg Kolozsvár teljes kiürítését, a lakosság kiűzését otthonából és a város szétrombolását a németek által. Közbejárására szabadlábba helyezték az elítélt és bebörtönzött erdélyi kommunistákat s ezzel lehetővé tette, hogy a legöntudatosabb demokrata élharcosok a város felszabadítása után azonnal megalakíthatták a demokratikus pártszervezeteket. Ennek köszönhető, hogy az oroszok október 11-ei bevonulása után két nappal megalakult a Kommunista Párt és a szakszervezetek központja és megkezdték a munkásmozgalom szervezeteinek kiépítését.

Ekkor az Erdélyi Magyar Tanács legálisan is megkezdhette volna működését és kiépíthette volna az erdélyi magyarság igen erős védőszervezetét, azonban vezető politikusait: Teleki Bélát, Mikó Imrét, Vita Sándort és másokat, – akik ugyan azelőtt nacionalista magatartást tanúsítottak és egy szocialista rendszer később úgy is mellőzött volna, azonban éppen a román nacionalistákkal szemben komoly erőt jelentettek volna, hiszen azok demokratikus szervezetekbe húzódvá a legdemokratikusabb jelszavak hangoztatása mellett erős támadásokat indítottak a magyarság ellen, – [elhurcolták]. Ha nem is álltak volna a kialakult magyar demokrata mozgalmak élén, tapasztaltságukkal és szaktudásukkal szolgálhatták volna a magyarságot. Az Erdélyi Magyar Tanács többi tagjai, akik nem exponálták magukat az elmúlt rendszerek alatt, nem tudtak s talán a politikai élet alakulása folytán nem is akartak pártot alkotni. Néhányan a résztvevők közül felújítottak egy demokratikus magyar romániai kisebbségi szervezetet a MADOSZ-t, kapcsolatba léptek a Brassóban működését megkezdő dél-erdélyi központtal és annak hatásköre alá rendelték magukat. Elnökül Kós Károlyt választották, aki azonban később alig vett részt a párt vezetésében, csak nevét adta, a valóságban díszelnökként szerepelt, rengeteg elfoglaltsága lévén a [Mezőgazdasági] Akadémián és az EMGÉ-ben. A párt tényleges politikai vezetését egy kéttagú politikai titkárság gyakorolta Balogh Edgár és Sáry István személyében, valamint egy több, bizonytalan számú tagból álló intézőbizottság.

A MADOSZ később, kb. egy hónap múlva átalakult Magyar Népi Szövetséggé, kifejezve, hogy a magyarság összes kulturális, társadalmi, gazdasági és más intézményeinek védő szerve,

valamint politikai szerve is. Tehát átvette a Magyar Párt és a Romániai Népközösség¹ szerepét is. A MADOSZ egyébként mindjárt újbóli megalakulása után népgyűléseken a többi észak-erdélyi demokratikus pártokkal: a Kommunista Párt[*tal*], a Szociáldemokrata Párt[*tal*] és a Szakszervezetekkel együtt csatlakozott a Frontul Național Democratic (Nemzeti Demokrata Arcvonal) romániai demokratikus egységfronthoz, elfogadva annak platformját, kifejezve ezzel azt, hogy az észak-erdélyi demokratikus pártok a szovjet-román fegyverszüneti feltételek alapján Észak-Erdélyt Romániához csatolt tartozónak tekintik és részt kívánnak venni a román demokraták harcában a fasiszmus ellen. Ezzel egyidejűleg mindegyik párt felvette címéhez a „Romániai” jelzőt. Az észak-erdélyi Magyar Népi Szövetség még sehol sem használta hivatalosan sem a „Romániai” jelzőt annak ellenére sem, hogy a brassói központ felszólította annak használatára. Jellemző az akkori viszonyokra, hogy a fegyveres román fasiszták és Maniu-gárdisták véres összetűzéssel akarták megakadályozni az első erdélyi demokrata nagygyűlést.

A lassan kibontakozó demokráciát legjobban ezen a nagygyűlésen keresztül jellemezhetjük. [...] Balogh Edgár a MADOSZ múltját ismertette, annak akkori programját próbálta felújítani, a párt hivatalos programjának a román Nemzeti Demokrata Arcvonal platformjának programpontjait akarván kiegészíteni. Azonban egy kisebbségi időben más politikai körülmények között létrehozott célkitűzések nem felelhetnek meg a jelenlegi politikai helyzetben s emiatt a Magyar Népi Szövetség átfogó, határozott irányt mutató programot adni nem tudott, éppen ezért politikai vonalvezetése sem lehetett tiszta és világos a magyar tömegek előtt. A pártfegyelem kötelezte, hogy a központi vezetőségnek vesse alá magát, a brassói központ jóváhagyása nélkül sem programot, sem ennek megfelelő propagandát nyújtani nem tudott. Ez természetesen rányomja bélyegét az egész szervezetre, hiszen a kisebbségi életbe beletörődött dél-erdélyi politikai vezetők még azt is nagy haladásnak tekintik, hogy az új félig demokrata kormány kisebbségi minisztériumában tanácsosi méltósághoz juthattak, minthogy nagy haladás is a sovinizta román uralmi rendszer után, azonban még mindig nem a teljes demokrácia, s Észak-Erdély az orosz közigazgatás védelme alatt valósággal igazi demokráciát tud kialakítani, mint ahogy az hónapok múlva tényleg lehetők is mutatkozik.

Balogh kifejtette, hogy Erdély sorsát csak az itt élő román és magyar nép közös elhatározása döntheti el, minden olyan döntés, mely az egyik vagy másik nép elhatározása ellen történik, nem hozhat békés megoldást. Hangsúlyozta, hogy a magyarság szervezete a Szövetséges Hatalmak döntésére bizza Erdély sorsát s ebben a kérdésben az orosz-román fegyverszüneti feltételek alapján és ezért csatlakozik a román demokraták harcához a fasiszmus ellen. [...] ³

A nagygyűlés a magyar tömegek számára megnyugtató volt, itt találkoztak először a demokráciával s így erősen bizakodó volt a hangulat, hogy a románság demokrata rétegével is komoly kibékülés jöhet létre.

Egyelőre a valóság azonban más képet mutatott. A falvakról tömegesen menekültek be emberek a legyilkolás elől. A Magyar Népi Szövetség több száz jegyzőkönyvet vett fel a különböző rablások, gyilkosságok, erőszakoskodásokról, melyeket a román hadsereg hátramaradt részei követtek el a román csendőrséggel és a román lakossággal együtt.

A Magyar Népi Szövetség egyhónapos szervezési munka után összehívta a Kolozs megyei községek képviselőit egy nagygyűlésre, ahol minden község a kiállott szenvedéseket panasolta el, s egyhangúan követelte a román csendőrség és a Maniu-gárda eltávolítását s a falvak részére demokratikus alapon a községi tanácsok és polgárőrségek felállítását, végül elfogadott

1 Az 1941 és 1944 közt létezett Erdélyi Pártról és a második bécsi döntésig egész Erdélyben (azt követően csak Dél-Erdélyben) működött Magyar Népközösségről van szó.

2 A kihagyott részben ifj. Teofil Vescan „transzilvanista ízű” beszédéről van szó.

3 Simó Gyula felszólalásának ismertetését nem közöljük.

egy határozatot, melynek értelmében csatlakozik a román demokraták harcához és elfogadja a Nemzeti Demokrata Arcvonal programját. A gyűlésen felszólaltak a nem sokkal azelőtt megalakult román Ekésfront (Frontul Plugarilor) kolozsvári kiküldöttje és egy gyulafehérvári román demokrata élharcos is, akik a magyar paraszttömegekre láthatóan megnyugtatólag hatott. A falvak népe bizakodó hangulatban távozott gondolván, hogy a románok között is vannak, akik a megbékélést akarják.

Néhány nappal ezután következett be Erdély másodszeri felszabadítása. (Jordáky jelentette ki nemrég a bukaresti országos szakszervezeti kongresszuson, hogy a Szovjetunió Észak-Erdélyt kétszer szabadította fel: először a német és fasiszta magyar megszállás, másodszer a román megszállás alól.) A román közigazgatás Kolozsváron csak egy fél napig tartózkodott, mert a bejött rendőrség fasiszta magatartása miatt a szovjet parancsnok azonnal kitiltotta a szakszervezetek és a demokratikus pártok közbenjárására.

Egy-két nap múlva⁴ egész Észak-Erdély területéről kitiltották a román közigazgatást és orosz közigazgatási területté nyilvánították. Ezzel a magyarság, különösen a falvak népének életét megmentették. Ezt a tényt soha egyetlen erdélyi magyar sem felejtje el a Szovjetunióknak, akármennyire is szenvedtek a háború okozta túlkapások miatt. Szovjetellenes hangulat nem is alakult ki sohasem ezidáig Észak-Erdélyben. Érthető, hogy a falvak népe a legnagyobb bizalommal fordult a demokratikus pártok s főképp a Magyar Népi Szövetség felé, melynek látszólag a fasisztól való megmenekülést köszönhette. Ekkor nyerhette volna meg a legszélesebb néprétegeket magának, a bizalom Erdély szerte feléje irányult, főképpen pedig a paraszttömegek tekintették úgy, mint a védelmüket jelentő és érdekeiket képviselő politikai szervezetet, melyet magukénak gondolhatnak. [...]⁵

A demokratikus pártoknak a romániai pártközpontokhoz való csatlakozása után jelentős személyi változások következtek be egyes pártok vezetőségében. A kommunista párt éléről eltávozott Simó Gyula, (aki talán a legalkalmasabb lett volna, hogy a párt szellemében még népi hatásokat is bevigyen, mert kijelentette, hogy az irodalmi szemléletében a népesség alapján áll. Azon felül a transzylvanizmust gondolatát tartotta Erdély számára a legideálisabb megoldásnak s mihelyt ez aktuálissá vált volna a gyakorlati megvalósítás útján is elindult volna.) Helyébe Vescan Teofil dr.-t delegálta a bukaresti központ a párt élére. Ezzel együtt megváltozott a párt magatartása is a magyarsággal szemben. Ez mindjárt érezhető volt a közigazgatásban s különösen az iskolák kérdésében. Ettől kezdve a magyarság állandó védekező magatartást kellett tanúsítson minden lépését annak mérlegelésével kellett végezni, hogy minél kisebb támadási felületet mutasson a románság felé. Azonban hiába való volt a legteljesebb passzivitás is. Tervszerű rohamok indultak egymás után a magyar intézmények ellen. Előbb az egyetem, majd a középiskolák, tanárok, tanítók purifikációja⁶, a Magyar Népi Szövetség mulasztása miatt a partizánként elhurcoltak asszonyainak elégedetlenségét fasiszta és szovjet ellenes tüntetésnek minősítve, és az orosz hatóságok előtt így beállítva ezen keresztül a magyarságot befeketíteni igyekeztek, a fent említett intézményeken kívül még támadták az EMGÉ-t, hogy mért [*sic!*] nem válik az erdélyi románság szervezetévé is, mind megannyi stációja a sorozatos támadásoknak, melyeknek az volt a célja, hogy a románság mindezekbe az intézményekbe a demokrácia ürügye alatt befurakodjon. Ezt jelentette a demokrácia: nekik előretörést és a magyarság javainak átvételét, nekünk a legegységesebb életjogainknak veszélyeztetését és esetleges elvesztését. Ez tette szükségessé azt, hogy a magyarság összes erőit egy

4 1944. november 12.-én.

5 Kihagytuk az MNSZ-nek a földműves társadalommal kapcsolatos politikájával szemben megfogalmazott bírálatokat.

6 Politikai „átvilágítása”.

helyre kell összpontosítani, egy olyan szervezet keretében, mely politikai védelmet is nyújt. Így csatlakozott a Népi Szövetséghez az EMGE, az EMKE, ezek vezetőségébe a szervezet elhelyezte a maga képviselőit. Vállalta a magyar egyetem, az egyházi iskolák védelmét s kibontakozóban volt egy, a magyarságot átfogó és intézményeit megvédő szervezet, mely a magyarság kulturális és gazdasági kibontakozása szempontjából hatalmas eredményeket mutathat fel. [...]⁷

A gazdasági élet is kezd normalizálódni. A háború nem sújtotta végzetesen Kolozsvár iparát, az üzemek már mind működnek s a szakszervezetek a munkásság részére bérkategóriák felállításával átlag 100–120%-os béremelést tudtak végrehajtani s a köztisztviselőket kivéve, akik az államhelyzet rendezetlensége miatt csak előlegeket kaptak, az összes munkásaik részére még visszamenőleg is pontosan kifizették a béreket. Az üzemek egy része a szakszervezetek kezelésébe ment át, mivel szocializálásukat az orosz hatóságok nem engedték meg a szakszervezetek az általuk kinevezett vállalatvezetővel és a munkások által választott üzemi tanáccsal végzik az ilyen üzemek vezetését. A szakszervezetek néhány fiatal közgazdász: Gyűjtő Sándor, Soó Tamás és Derzsi Ernő tervei alapján létrehozta egy munkásszövetkezetet a Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete (M.Á.G.I.Sz.), mely a szakszervezethez tartozó üzemek gyártmányait van hivatva értékesíteni, főleg cserealapon olyan közszükségleti cikkekért, melyre a munkásoknak legnagyobb szükségük van. [...]⁸

A közigazgatás eddigi vezetőit kivétel nélkül mind elmozdították állásukból, helyüket a demokratikus pártok és Szakszervezetek közös megegyezés alapján olyan demokrata értelmiségi vezetőkkel töltötték be, akiknek baloldali múltja garanciát jelentett. Azonban így is kerültek olyanok vezető helyekre, akikre a román reakciók és Maniu pártiak erős befolyást tudtak gyakorolni. Így nevezett ki id. Vescan Teofil Kolozs megye minden járása élére román főszolgabírókat, akik hetekig tartózkodtak, mulatoztak Kolozsváron, anélkül, hogy járásukat még csak meg is látogatták volna és azt ott folyó visszaéléseket megakadályozták volna. Más esetben a kiadott rekvirálási, állat-beszolgáltatási és közmunkára való rendelési parancsokat csak a magyar falvak magyar lakosságán hajtották végre s kihagyták minden kötelezettség alól a román lakosságot. Máshol a község által demokratikusan megválasztott bírót letették s maguk neveztek érdekeiknek megfelelően bírót. A vármegye házára panaszra menő magyar parasztokat nem engedték a főispán elé, hanem mivel kerületükre tartozó ügyről volt szó elutasították. Mindezek ellen a Magyar Népi Szövetség felemelte a szavát, de nem tudott olyan kemény kiállást tanúsítani, hogy hatása is legyen. A falvak lassan felállították a polgárőrséget, községi tanácsot és bírót választottak, legtöbbször a vegyes lakosságú falvakban a Magyar Népi Szövetség kiküldöttjei a Frontul Plugarilor kiküldöttjeivel mentek ki, néha ott a helyszínen ellentétek támadtak a két kiküldött között s magyarnak kellett engedni, nehogy verekedéssé fajuljon. Máskor meg a román lakosság kikergette a faluból a román kiküldöttet a magyarral együtt. A román falvakon a Plugarult kommunista szervezetnek nézték és sok esetben szemben álltak vele. Szervezkedésük elé a saját népük között több akadályba ütköztek, mint a magyarok között a Népi Szövetség. Csak mióta ők is bizonyos sovíniszta magatartást vettek fel a magyarsággal szemben és soraikba bevettek olyanokat is, akik azelőtt az áldemokraták között voltak, kezd népszerűbb lenni a románság körében. A vegyes lakosságú falvakban a felfegyverzett román polgárőrök terrorizálták a magyar lakosságot s ez feloszlásukat és a csendőrség felállítását tette szükségessé. Ez meg is történt nemrég és a román és magyar

7 Kihagytuk az MNSZ vezetőinek magatartását ért bírálatokat, valamint a szakszervezetek jelentőségét taglaló bekezdést.

8 A MÁGISZ tevékenységének részletezésével és a kulturális élettel foglalkozó bekezdést kihagyjuk.

parasztokból és munkásokból felállított csendőrség már meg is kezdte működését. Különösebb kiképzést nem kaptak, fegyvert is az elhullott német és magyar fegyverekből és a lakosságtól elkobozott fegyverekből szereztek maguknak.

A város vezetőségét is egészen átszervezték. Polgármesterül a demokratikus pártok Bugnariu Teodort küldték ki, helyettesének pedig Demeter Jánost. Az első főispánt később leváltották, jelenleg Pogăceanu Vasile és az alispán Csögör Lajos. Hasonló módon szervezték meg a többi városi és vármegyei hivatalokat is, a vezető állásokból mindenütt románokat, másodfokon pedig magyarokat nevezve ki, annak ellenére, hogy a város 83%-a magyar lévén, a tiszta demokrácia így követelné meg. A kommunisták azzal magyarázták ezt az eljárást, hogy a román reakció kihasználná a demokratikus pártok ellen, magyar bérenceknek bélyegezven meg őket az ilyen kérdésben könnyen félrevezethető tömeget. De amint a politikai helyzet úgy kívánja, érvényesíteni fogják a tiszta demokráciát is. A városi tanácsot újjászervezték a pártok, szakszervezetek és a parasztság (a hóstáti földészek) képviselőiből. A parasztság helyzete politikailag a város területén elég kielégítő. A vidéken is terveztek a főszolgabíró mellé egy-két tagú paraszt tanács felállítását, de ennek gyakorlati megvalósítása még nem történt meg. Székelyföldön a közigazgatás nagyrészt a parasztság és a munkásság kezében van, mivel az értelmiségi réteg elhagyta és helyüket saját magukból pótolták. De amint mondják, csupán a szakemberekben van hiányuk, nem hiányzanak sem a jegyzők sem pedig a szolgabírák. A közigazgatás nyelve Székelyföldön magyar és helyenként magyar és román. Marosvásárhelyen törvénybe foglalták a kétnyelvű közigazgatást, Kolozsváron ugyanez most van folyamatban.⁹ Észak-Erdély legfőbb közigazgatási szervévé a Központi Tanácsadó Testület lép elő. Ez tulajdonképpen a Nemzeti Demokrata Arcvonalhoz csatlakozott észak-erdélyi demokratikus pártok egységfrontjából alakult legfelsőbb tanácsadó szerv, mely hatáskörét a városok polgármesterén és a vármegyék főispánján keresztül gyakorolja. Ebbe a szervbe beletartozott kezdetben a Román Demokrata Szövetség (Uniunea Democratică Română) 13 képviselővel, azonban mindjárt a szervezet működése kezdetén azt követelte a munkássegységfront pártjaitól: a kommunista, a szociáldemokrata párttól, szakszervezetektől és a Magyar Népi Szövetségtől, hogy hívják be a kitiltott román közigazgatást. Természetesen ezek a szervezetek nem voltak hajlandók ezt a lépést megtenni, kijelentve azt, hogy a szovjet-román fegyverszüneti feltételek Romániához tartozandónak tekintik ugyan Észak-Erdélyt, azonban egy demokratikus Romániához s éppen a szovjet hatóságok utasították ki a román közigazgatást, mert a fegyverszüneti feltételeknek nem felelt meg. Ebben a kérdésben tehát a döntés minden tekintetben a Szovjetuniót illeti. A Demokrata szövetség képviselői azonban bejelentették kilépésüket, s hogy a demokratikus együttműködést és a szervezet további munkáját fenntartsák, levélbeli obstrukcióba kezdtek. [...] ¹⁰

A közigazgatás minden szervében folyik a tisztogatás, nem egészen az igazságosság jegyében. A tisztogató bizottságokban alig egy-két magyar delegátus vesz részt, főképpen zsidók és románok tisztogatnak, akik véleményük szerint nem lehetnek fasiszták. (Egyes román vezető politikus papok azt jelentették ki, hogy a románok született demokraták, tehát

9 1945. január 22-én Victor Groza, Maros-Torda megyei főispán, majd február 10-én Vasile Pogăceanu, Kolozs vármegyei főispán tettek közzé egy-egy nyelv-rendeletet. Előbbi – többek közt – leszögezte: „Minden állami, megyei és városi hivatalban mindennemű felirat magyar és román, illetve román és magyar nyelven függesztendő ki, aszerint, amint az illető város vagy község lakossága magyar vagy román többségű. Minden hivatalos rendeletet két nyelven kell kiadni a fenti elvek szellemében. Ugyanez vonatkozik az utcaelnevezésekre, üzlet, gyár és már magánjellegű felíratra is (orvosok stb.). [...] A városok és községek magyar és román nevei egyaránt hivatalosnak tekinthető.” Az utóbbi jogszabály 3. szakasza pedig kimondta: „Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv mind a román, mind a magyar nyelv.”

10 A Román Demokrata Szövetség tevékenységével foglalkozó részt elhagytuk.

a fasizmus bűnében nem részesek.) Ennél érheti a magyarságot a legnagyobb veszedelem, mert a Népi Szövetség a tisztogató bizottságokba nem kemény kiállású embereket küld ki, hanem rendszerint a helyzettel tisztában nem levő egyéneket, akik a románok fondorlatai ellen nem tudják a vádlottakat megvédeni. Már maga az a tény is, hogy a bűnösség megállapításánál csak 1940 utáni politikai magatartást veszik alapul, holott a román vasgárda működésének legintenzívebb korszaka éppen 1940 előtt volt. Újabbán a tisztogatást a kisiparban az iparendélyek revíziójánál és a kereskedői jogosítványok felülvizsgálatánál is megkezdték és a románságnak az a kedvenc terve, hogy az 1940 előtti helyzetet teremtse vissza. Talán ezek az újabb támadások keményebbé teszik a magyarságot és a maga megvédésére nagyobb figyelmet fordítani. [...] ¹¹

MOL, a Belügyminisztérium archívuma, Erdei Ferenc-iratok, nemzetiségi ügyek XIX-B-1-h, 1. doboz, 1. csomó, gépelt kézirat 117–126. o. Teljes terjedelemben közli: Vincze, 1999/a, 58–66. o.

¹¹ Az MNSZ belső ellentéteit taglaló bekezdést kihagytuk. Ugyancsak kihagytuk az ismeretlen szerzőnek a nemzetiségi státútmra vonatkozó utalógos megjegyzéseit és javaslatát